

Sipos Levente

RUDNYÁNSZKY ENDRE

Rudnyánszky Endre a magyar történelem rejtélyes személyiségei közé tartozik. Forradalmár vagy politikai kalandor? Áldozat vagy sikkasztó? Képességei vagy a véletlen sodorta a történelem színpadára? A történeti források szűkössége miatt nem könnyű választani, s az „is, is” szintén lehet válasz. Nem egyszerű feladat képet adni életútjáról. Szinte azt lehet állítani, hogy élete 33 éves koráig egy nagy fehér folt, amelyet alig színez néhány halvány vonal és pont. Utána következik életének kiemelkedő négyéves szakasza, amelyről színes kép festhető, aprólékos részletekkel, majd egy bő húsz évig tartó drámai, sötét színű periódussal folytatódik és zárul le élete. Ahhoz képest, hogy négy éven át jelentékeny történelmi személyiség volt, szűkkeblűen bánt vele a történetírás.¹

Nemesi, értelmiségi, római katolikus családban született. Nagyapja honvédfőhadnagy volt az 1848/1849-es szabadságharcban. Apja, Rudnyánszky Gyula jogi tanulmányokat folytatott Pozsonyban, azt félbeszakítva csak az irodalomnak élt. Gazdag életműve sokféle műfajú írásból tevődött össze. Volt hírlapíró és lapszerkesztő is. Hazafias versei olykor a pártpolitikai költészetbe csaptak át. Politika, Fekete-sárga című verseit röplap formájában jelentette meg, s merész szókimondásáért rövid időre börtönbüntetésre ítélték lázadás címén. Anyja, Réthy Laura színésznő, operettprimadonna volt.

Ilyen művészi légkörű környezetbe született Endre 1884-ben, az itthoni szakirodalom szerint Budapesten, szovjet forrás szerint Aradon.² Egy osztálytársának visszaemlékezése szerint a III. és IV. osztályt együtt végezték Budapesten a VIII. kerületi Mária utcai elemi iskolában 1892 és 1894 között.³ Apja nyomdokain haladva jogot végzett és nem lépett jogi pályára, hanem újságíró lett. 1911-től az első világháborúig az *Aradi Közlönyt* szerkesztette. Ekkori politikai felfogása valójában nem ismeretes, bár nyilván hathattak rá a családi politikai ha-

¹ Köszönetemet fejezem ki Petrák Katalinnak, aki rendelkezésemre bocsátotta a birtokában levő, Rudnyánszkyra vonatkozó adatokat, és felhívta a figyelmemet öt érintő forrásokra.

² A magyar szakirodalomban egy kivétel van: Borsányi György szerint Erdélyben született. (Borsányi György: Kun Béla. Politikai életrajz. Kossuth Könyvkiadó, 1979. 54.) A rendőrségi nyilvántartó 1942-es kötete szerint 1885-ben született Budapesten. 725.

³ Giszl Pál visszaemlékezése. PIL 867. f. 1/g-27. 117–119.

gyományok. Arra nincs bizonyíték, amit a Munkásmozgalom-történeti Lexikon szócikke állított róla, hogy szociáldemokrata lett volna.⁴

Az első világháború a keleti frontra szólította. Huszártisztként esett orosz fogságba.⁵ A Moszkvától délre, 90-100 km-re eső Szerpuhov város hadifogolytáborának lakója lett. Mint ismeretes, az elhúzódó világháború kimerítette Oroszországot, a társadalmi feszültségek 1917. február 23-án (a Gergely-naptár szerint március 8-án)⁶ a szentpétervári felkelésbe torkolltak. A cárizmus megdöntése után zavaros viszonyok alakultak ki, s végül a fegyveres felkelést szervező bolsevikok kerekedtek felül, november 7-én a fővárosban, november 16-án Moszkvában győzött a kommunista forradalom. A fejlemények a hadifogolytáborokra is hatással voltak. Egyes helyeken lazult a fegyelem, a foglyok szabadabban mozoghattak, munkát vállalhattak a táboron kívül, közvetlenebbül érintkezhetek a lakossággal.

A politikai viszonyok, az érintkezések a hadifogolylét körülményei a hazavágyó foglyok egy részében szimpátiát váltottak ki a forradalmak iránt, sőt egy töredékük azután csatlakozott is a békét hirdető szovjethatalomhoz. Rudnyánszkynek, aki iskolai és egyetemi tanulmányai során megtanult németül, jó nyelvéreze lehetett, hadifogsága alatt jól elsajátította az orosz nyelvet. Mint hadifogoly ő is kijárt a táborból a városba, a pályaudvar csomagmegőrzőjében dolgozott.⁷ Az orosz emberekkel való érintkezés minden bizonnyal hozzájárult, hogy a forradalom felé sodródott. Fontosabb tényező volt ebben, hogy a Moszkva környéki központi iparvidéken erősebb volt a bolsevikok hatása a hadifoglyokra, mint Oroszország más vidékein. S a februári forradalom után a hadifogoly-szervekedés központja éppen Szerpuhov lett. A magyarok közül Holländer Sándor (civilben mérnök) volt a legaktívabb 1916–1917-ben, s 1917 májusában felvették a bolsevik pártba. Milei György egyik tanulmánya szerint már november 7. előtt Rudnyánszky is a párt tagja lett.⁸ Az bizonyos, hogy Holländerrel kapcsolatban állott, együtt mentek Moszkvába az ottani felkelés hírére, a Holländer által szervezett hadifogolyosztaggal együtt a felkelők támogatására.⁹

Abban, hogy kommunistává vált, forradalmi romantika, a társadalmi igazságtalanságok felismerése vezette? Kalandvágy munkált benne? A nyitott szemű, jó szimatú újságíró érdeklődése, hírehsége is vezérelte, amikor Moszkvába ment? A válasz visszaemlékezésének, mások hiteles tanúskodásának hiányában csak feltételes lehet. Az valószínűsíthető, hogy nem karrierizmus vezette csatlakozá-

⁴ Milei György is azt állítja róla (A lenini eszmék magyarországi terjedésének kezdeteiről. Párttörténeti Közlemények, 1977/3. 115.) bizonyítás nélkül, hogy a világháború előtt az MSZDP tagja volt.

⁵ Pierre Broué: Histoire de Internationale Communiste 1919–1943. Fayard, 1997. 1077.

⁶ Szovjet-Oroszország 1918. február 1-jén tért át a Gergely-naptár szerinti időszámításra.

⁷ Józsa Antal: Háború, hadifogság, forradalom. Akadémiai Kiadó, 1970. 229.

⁸ Milei György: A leninizmushoz vezető út kezdetén. (Kun Béla az oroszországi forradalmakban, 1917–1918). Párttörténeti Közlemények, 1987/3. 73.

⁹ Józsa Antal: i. m. 306–315.

sában, hiszen 1917 novemberében semmi sem mutatott magas pozíció elérésének lehetőségére, sőt kockázatos volt a nyílt elköteleződés a kiélezett, bizonytalan politikai helyzetben. A döntő motívum feltételezhetően a háború okain, a társadalmi igazságtalanságokon való rágódás, háborús tapasztalatai, az emberi kiszolgáltatottsággal való szembesülés, a szenvedések látványa, a hadifogolyélet nyomorúságai voltak.

Borsányi György Kun Béláról írott könyvében így jellemezte őt: „A »megvadult kispolgár« ama típusához tartozott, akiben a háború apokalipszis összedöntötte régi világnézetének amúgy is gyenge pilléreit és a forradalom oldalára sodorta át. Kunnal szemben előnyt biztosított számára, hogy néhány héttel előbb érkezett [Pétervárra – S. L.], tehát a Bolsevik Párt illetékesei elsőként őt ismerték meg a magyarok közül... A munkásmozgalomban viszont lényegében újoncnak számított, marxista műveltsége néhány publicisztikai forrás ismeretére korlátozódott. De hasznosnak bizonyult szervezőképessége, precizitása, mozgékony-sága.”¹⁰

A jó fellépésű újságíró Moszkvába érkezése, a történelmi véletlen olyan útra sodorta, amely egész további életét meghatározta. A moszkvai és a szerpuhovi magyar és más nemzetiségű hadifoglyok együtt kezdeményezték a hadifoglyok nagyobb szervezeti keretekbe tömörítését. 1917. december 3-án (16-án) 1200 hadifogoly gyűlést tartott Moszkvában, amelyen a magyarok nevében Rudnyánszky Endre szólalt fel. Ez már jelezte, hogy kezdett vezető szerepet játszani körükben, kezdett ismertté válni.

A *Nemzetközi Szocialista* beszámolója szerint¹¹ a gyűlés célja: „a kapitalizmus elleni küzdelemre egyesítsék az elnyomottak egy új, a háborúban született osztályát, a hadifoglyokat. Moszkvában, Szerpuhovban helyi jellegű szervezetek alakultak a hadifoglyok körében, és ezekből a szervezetekből indult ki a gondolat, hogy Moszkvában szélesebb körű munkásságra alakíttassék meg ilyen szervezet. E szervezkedés alapvetője volt a moszkvai hadifogolygyűlés.” Magyar nyelvű felszólalásában Rudnyánszky rámutatott, hogy „az orosz proletárok már elnyerték a kárpótlást a vérért és áldozatokért, amelyet ez a háború követelt. Kivívták – nem azt, amit a kapitalisták akartak elérni –, hanem kivívták azt, hogy a földmívesnek földje van, a munkást nem tartja többé olcsón bérelt rabnak a tőke, az uralom a néphez került, az egész társadalmi, állami és katonai élet demokratikussá, szocializálttá lett. A magyar földmívesnek éppúgy megvan a joga a földhöz, a magyar munkásnak és proletárnak szintúgy az élet és kormányzási rendszer szociálissá tételéhez. Az utat, amely ezekhez a jogokhoz vezet, megmutatta az orosz proletárság.”

¹⁰ Borsányi György: i. m. 54.

¹¹ *Nemzetközi Szocialista*, 1917. december 14. (17.) Közli: A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban (1917–1922). Dokumentumgyűjtemény. (A továbbiakban: A magyar internacionalisták...) Összeállította: Milei György, Józsa Antal, et al. Kossuth Könyvkiadó, 1967. I. k. 90–94.

Rövid idővel a gyűlés után a hadifoglyok országos szervezésének előmozdítása céljából Rudnyánszkyt és Holländert, aki szintén tudott oroszul, a fővárosba, Pétervárra hívták, illetve küldték Szerpuhovból. Egy sajtótörténeti feldolgozás szerint¹² Holländer kapcsolatba kerülve a Külügyi Népbiztossággal, kérte, hogy az orosz békefeltételek ismertetése, a hadifoglyok, a katonák közötti propaganda végett adjanak ki magyar újságot, s a támogatást megkapva ő hozta tető alá a *Nemzetközi Szocialista* első számát. Akár így történt, akár inkább fordítva: eleve a Külügyi Népbiztosság kezdeményezésére kerültek Pétervárra, s tőle kapták a megbízást először fordítói munkára, ugyanis a kormány egyes határozatait, a hadifoglyokat érintő információkat magyar nyelven volt értelme eljuttatni a magyarokhoz. Ezzel összefüggésben természetesen azonnal felmerülhetett a magyar nyelvű újság kiadása. A kivitelezésben Rudnyánszky kezdettől fogva részt vett, hiszen kettejük közül ő értett az újságkészítéshez. Mindenesetre az első számot nagyon gyorsan összeállították és már december 14-én (27-én) megjelent.

December 16-án (29-én) Péterváron ő elnökölt orosz és német nyelven a különböző nemzetiségű hadifoglyok gyűlésén, amelyen a *Nemzetközi Szocialista* részletes beszámolója szerint¹³ „megalakult a hadifoglyok pétervári szervezete is, amely arra van hivatva, hogy betöltsé a központi összekapcsoló szerv szerepét a már megalakult vagy még a jövőben létesítendő hadifogoly szervezetek között.” Mint elnök „elsősorban a már megalakult moszkvai szervezet nevében köszöntötte az egybegyűlteket, majd rámutatott arra, hogy a szabad Oroszországban ma szabadabbak a hadifoglyok, mint talán otthon lehetnének, és szabadon elmondhatják véleményüket a háborúról. Ezt a szabadságot fel kell használni arra, hogy példát véve az orosz néptől, megbeszéljék a jövő feladatait és megszervezzék helyzetük jobbátételét a hadifoglyok.”

A bolsevik rendszer tisztában volt a kétmilliónyi hadifogoly (köztük több mint 500 000 magyar) jelentőségével egyfelől a szovjet hatalom megszilárdulása, másfelől abból a szempontból, hogy a hazatérő volt hadifoglyok a bolsevizmus bacilusait terjeszthetik, a világforradalom előkészítői lehetnek. Tudatosítani akarta bennük, hogy a szovjet állam a béke oldalán áll; a kisajátításokkal, a földosztással a társadalmi igazságosságot szolgálja; hazatérésüket a háborús viszonyok akadályozzák. Megnyerésükre súlyt helyeztek, s a kormányon belül a Külügyi Népbiztosság kapta azt a feladatot, hogy szervezze meg körükben a felvilágosító, agitációs munkát. A népbiztosságon létrehozták a Nemzetközi Propaganda Osztályt.

Ennek az osztálynak a munkatársa lett Rudnyánszky Endre 1917 decemberében, miként egy hónappal később a Szibériából Pétervárra érkező Kun Béla, aki

¹² Timár Ede: Igaz eszmék erejével... A magyar kommunista sajtó a Szovjetunióban 1917–1945. Magyar Újságírók Szövetsége, 1976. 35.

¹³ Becsületes békét követelnek a hadifoglyok. Miting a Cirk Modernben. *Nemzetközi Szocialista*, [1917. december 20. (1917. január 1.)]. Rendkívüli kiadás.

szintén újságíró volt a világháború előtt. Ezen az osztályon dolgozott 1918. január végéig az amerikai John Reed újságíró, a Tíz nap, amely megrengette a világot című híres riportkönyv szerzője is. Az írásos propagandához pontosan olyan lelkes forradalmárookra, vállalkozó szellemű, nyitott szemű, tehetséges tollforgatókra volt szükség, mint ők hárman.

Az emigrációs múltú bolsevik vezetők beszéltek a világnyelveket, de magyarul egyetlen orosz bolsevik sem tudott, így a magyar anyanyelvű újságírókra különösen nagy szükség volt ahhoz, hogy a magyar hadifoglyokhoz és a front túloldalán álló katonákhoz eljusson az agitáció. Rudnyánszkyt mint az első, ennek az igénynek megfelelő értelmiségit szívesen fogadták a Külügyi Népbiztonságon.

A *Nemzetközi Szocialista* szerkesztősége is a népbiztosság épületében kapott helyet (a szerkesztőségi szoba ablakai a Téli Palotára néztek), s ez nemcsak azt biztosította, hogy Rudnyánszky hozzájusson az oda befutó külföldi sajtóhoz, például a magyarországi *Pester Lloyd*hoz, a háború, a béketárgyalások és általában a diplomáciai élet, a külpolitika híreihez, hanem arra is alkalma nyílt, hogy személyes ismeretségbe kerüljön egyes bolsevik vezetőkkel. Azzal tisztában volt, hogy mozgalmi gyökerei, tapasztalatai nincsenek, marxista elméleti képzettsége egyelőre nagyon is felszínes. Ezért 1917–1918 telét arra is felhasználta, hogy nagy lendülettel vesse bele magát a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom történetének tanulmányozásába, egészítse ki hiányos ismereteit a marxizmusról, ismerje meg a bolsevik vezetők egyes írásait.

1917–1918 fordulójának szerkesztőségi életéről, az ott folytatott beszélgetésekről Szabó Pál, az újság és a röplapok egyik terjesztője írt visszaemlékezéseiben.¹⁴ Az 1960-as években, amikor Rudnyánszky még „fekete báránynak” számított, nem túl hízelgő módon így jellemezte: „165-170 centiméter magas, se kövér, se sovány, olyan »egy tucatból« ember volt.”¹⁵ Ha beszélgetett, nem nézett az ember szemébe, s a mondatai olyanok voltak, mintha iskolában felelt volna a tanár kérdésére. Azt mondta, aradi ügyvédjelölt, tartalékos főhadnagy. A rangja alapján 1917-ben tehát 28-30 éves lehetett. Valószínűleg se kommunista nem volt, se szociáldemokrata. A mozgalomról nem tudott sokat... Kedves fiú volt és szeretett volna jelentős is lenni – de azért láthatóan örült, amikor Kun Béla Petrográdra érkezett, és a nem rászabott kabátot lesegítette róla.” A szerkesztőségi beszélgetések vitáiról szólva megjegyezte: „Rudnyánszky nem sokszor szolt a vitába. Vagy nem tudott elég jól németül, vagy nem érdekelt.”¹⁶

¹⁴ PIL 867. f. 1/sz-88. 227. és 2.

¹⁵ Arca azon a fényképen látható, amelyen jólöltözötten a KMP zászlaja mellett áll a Vörös téren 1918. november 7-én (a kép baloldalán). E fénykép több kiadványban látható, pl. A magyar internacionalisták... I. kötetének 240–241. oldalai közötti képmellékletben.

¹⁶ Hasonlóan nyilatkozott 1957-ben Gisztl Pál nyomdász, aki 1918-ban a Szociális Forradalom szedője volt: „Rudnyánszky kerülte a nyilvános szereplést és igyekezett mindig a háttérben maradni.” (PIL 867. f. 1/g-27.)

Amikor Péterváron közelebbről megismerkedett Kun Bélával, valóban belátta, hogy nem versenyezhet vele felkészültségben, mozgalmi tapasztalatokban, szónoki képességekben. A magyar kommunisták vezéréül sokkal alkalmasabb volt az ambiciózus Kun, ezért megelégedett mögötte a másodhegedűs szerepével, s bő három és fél éven keresztül zavartalanul és szorosan együttműködtek.

A *Nemzetközi Szocialistát* a 2. számtól Rudnyánszky egyedül, majd Kunnal kettesben szerkesztette, a cikkek többségét ők írták aláírás nélkül, így nem lehet szétválogatni őket. Az újság szerint¹⁷ a Népbiztosok Tanácsa, azaz a kormány kétmillió rubelt szavazott meg a nemzetközi propaganda céljaira, s ebből állították elő a hetente megjelenő magyar lapot, miként a hasonló jellegű, már a magyar előtt megjelenő németet vagy az utána kiadott cseh, román nyelvű újságot is. E lapok szerkesztési elveit, profilját a Külügyi Népbiztosság Nemzetközi Propaganda Osztálya szabta meg. Ingyenesen terjesztették, Oroszország sok fogolytáborába eljutott, sőt kis hányadát sikerült a front túlsó oldalán, Ukrajnában tartózkodó magyar katonákhoz eljuttatni.

Nemcsak az újságírók életkörülményei voltak rosszak – fűtetlen lakás, súlyos élelmiszerhiány –, a lapot is mostoha körülmények között készítették. Részben orosz és német nyelvű dokumentumokat, cikkeket fordítottak le a magyar olvasók számára. A hírek összegyűjtése, a tartalom, a mondanivaló formába öntése mellett technikai hiányosságokkal küszködtek, a tördelés, a nyomtatás nehézségekre ütközött.

Rudnyánszky és Kun a fizetésért végzett szerkesztőségi munka mellett részt vett a hadifoglyok közti egyéb szervezőmunkában is. 1918. február 17-én a pétervári hadifogolygyűlésen 2000 fő jelenlétében Rudnyánszky elnökölt (egy cseh társával együtt), és Kun tartott beszédet magyarul. E gyűlésen a különböző nemzetiségűek képviselőiből megalakították az országos központot, a hadifoglyok szociáldemokrata forradalmi központját. A központ címe ugyanúgy a Dvorcovaja tér 6. III. emelet (a Külügyi Népbiztosság épületében), mint a *Nemzetközi Szocialista* szerkesztőségé. A munka azonban itt nem indulhatott el igazán, mert február 18-án megszakadtak a béketárgyalások, Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia megindította csapatait Oroszország ellen. Február 20-án a pétervári hadifoglyok tiltakozó gyűlést tartottak, amelyen ismét Rudnyánszky és egy cseh társa elnökölt. A gyűlésen elfogadott határozat hangsúlyozta: „A szovjet köztársaság sorsa mindenekelőtt a legszorosabban összefügg az eljövendő proletár világforradalommal, ezért minden hadifogoly feladata és kötelessége, hogy minden erővel és minden lehetséges eszközzel védje ezt a köztársaságot mindenféle merénnyel szemben.”¹⁸

A főváros fenyegetettsége miatt a szovjet kormány Pétervár evakuálása mellett döntött, a kormányhivatalok március 12-én átköltöztek az új fővárosban, Moszkvába. A Külügyi Népbiztossággal együtt Rudnyánszky és Kun is odaköl-

¹⁷ Nemzetközi szocialista propaganda. *Nemzetközi Szocialista*, 1917. december 21. (1918. január 3.)

¹⁸ Pravda, 1918. február 21. Közli: A magyar internacionalisták... I. k. 116–117.

tözött. A magyar szerkesztőség a Dresden Szállóban kapott helyiséget. A kritikus helyzetet jól átlátó Lenin és a „baloldali kommunisták” közötti éles vita után a Népbiztosok Tanácsa elnökének sikerült keresztülvinnie, hogy a lélegzetvételnyi időnyerés céljából fogadják el a németek roppant súlyos annexiós békefeltételeit. A békeszerződés új helyzetet teremtett a hadifoglyok szempontjából is. Rövidesen megkezdődött a tömeges hadifogolycsere. A békeszerződés megtiltotta a másik fél elleni hivatalos propagandát, s ennek a szovjet állam eleget is tett, megszüntette a Nemzetközi Propaganda Osztályt, a *Nemzetközi Szocialista* kiadását is. Azt viszont nem tilthatta meg a békeszerződés, hogy a hadifoglyok szervezeteket hozzanak létre érdekeik védelmében.

A magyar bolsevikok Moszkvában 1918. március 24-én megalakították az OK(b)P Magyar Kommunista Csoportját. Az OSZD(b)MP-t az 1918. március 6–8-án tartott VII. kongresszuson nevezték el Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártnak – hangsúlyozandó, szakít a szociáldemokráciával. Ugyanez a megfontolás vezette a magyarokat is. Az elnevezés azt is kifejezte, hogy nem a szovjet államszervezetbe épülnek be, hanem a párt struktúrájába, az orosz párt magyar szekciójaként.

A csoport elnöke Kun, titkára Pór Ernő, a kiadvállalat vezetője Rudnyánszky, a katonai szervezési ügyek intézője Szamuely Tibor lett. Kun és Pór március 25-én levélben¹⁹ tájékoztatta az OK(b)P Központi Bizottságát a csoport megalakulásáról, kérve felvételét az OK(b)P-be. Közölték, hogy hetente kétszer lapot kívánnak megjelentetni *Szociális Forradalom* címmel, amelynek célja „a kommunista eszmék terjesztése a hadifoglyok között Oroszországban, a proletárok és parasztok között Magyarországon – a szociális forradalmat segítő fegyveres felkelés érdekében.” A szerkesztést háromtagú bizottság végezte: Kun, Rudnyánszky, Szamuely Tibor (később helyette ideiglenesen Vántus Károly). Mindhárman egy sor cikket írtak a 14 000–20 000 példányban megjelenő újságba, a legtöbbet Kun. Minthogy szinte mindig aláírás nélküliek a cikkek, nem lehet kiválasztani Rudnyánszky írásait, legalábbis 1918. novemberéig.

A *Szociális Forradalom* esetében a lényeges nem is a szerzőség. Akik írtak bele, nagyon hasonló elméleti, politikai felfogást képviseltek. Rudnyánszky is, Kun is elsősorban Lenint tekintette az iránytűnek, de erősen hatottak rájuk az orosz „baloldali kommunisták” nézetei is 1918-ban. Mindketten elleneztek a német békefeltételek elfogadását.²⁰ Egy ideig ők is a „forradalmi háború” illúziójában éltek. A „baloldali kommunisták” az erőviszonyok reális felmérése nélkül a világforradalom gyors kitörésében bíztak. 1918 tavaszára–nyarára várták a kapitalista világrendszer összeomlásának kezdetét. Ehhez határozott nemzetközi forradalmi propagandát követeltek, aminek a *Szociális Forradalom* szerkesztői igyekeztek teljes mértékben eleget tenni. Nem értették meg a nemzeti kérdést, azt, hogy a haza védelme lehet jogos és igazságos, és ennek megfelelően

¹⁹ A magyar internacionalisták... I. k. 128–129.

²⁰ Mihályfalvy Pál visszaemlékezése. PIL 867. f. 1/m-238. 23.

a háború is lehet jogos és igazságos. Gazdasági téren nem értették meg az államkapitalizmus szerepét a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában. Nézeteiket erőteljesen kritizálta Lenin 1918. május 5. keltezésű A „baloldali” gyermekbetegségről és a kispolgáriasságról című pamfletjében, hangsúlyozva, hogy „hiba volna, ha szabad teret adnánk a szájhősöknek és a frázispu-fogatóknak, akik engedik magukat elragadtatni a »ragyogó« forradalmiságtól, de akik következetes, megfontolt, körültekintő, a legnehezebb átmenetet is figyelembe vevő forradalmi munkára nem képesek.”²¹ Miként Lenin más 1918-as megnyilatkozásait, Kun, Rudnyánszky és társaik nyilván ezt az írást is áttanulmányozták és igyekeztek megszívlelni, de helyzetükből fakadó türelmetlenségüket nem tudták levetkőzni. Messianisztikus küldetéstudat kerítette hatalmába őket, az adott szituáció és a várható fejlemények tárgyilagos elemzésére nem voltak képesek. A balos túlzásokra való hajlamuk a következő években is megmaradt. Az ilyen túlzások egyik kevésbé veszélyes megnyilvánulása volt a hadifoglyok közötti agitáció, a frontpropaganda jelentőségének eltúlzása.

Buharin kapta feladatul, hogy segítse a magyar kommunista csoportot, amely valójában kis létszámú volt: 1918 áprilisában Moszkvában a megalakulás után kb. 30 ember, egy augusztusi jelentés szerint Moszkvában 45 fő, Oroszország egyéb európai területein kb. 300 fő volt a magyar kommunista sejtek, csoportok össztagszáma,²² de hatásuk sok ezernyi hadifoglyra kiterjedt. Buharin volt 1917 decemberétől a *Pravda* szerkesztője, a sajtó- és a propaganda vonalán meghatározó személyiség. A magyar kommunisták közül Rudnyánszkyra és Kunra gyakorolta a legerősebb eszmei hatást. Személy szerint is közel került hozzájuk, esténként gyakran meglátogatta őket a szerkesztőségben egy kis eszmecserére. Rudnyánszky nemcsak az újság szerkesztésével összefüggésben került vele munkakapcsolatba, hanem a magyar kiadóhivatal vezetőjeként és a magyar nyelvű brosúrák, füzetek kiadásának ügyében. 1918. április 3-án megjelent első számába cikket írt Miért vagyunk kommunisták? címmel. S a legkevésbé sem mellékes, hogy feleségül vette Buharin húgát!²³ Hasonló rokoni kapcsolatról nem tudok a legfelső szovjet vezetők családjai és a magyar emigránsok viszonylatában.

Rudnyánszkyknak nem voltak teoretikusi képességei, viszont a teoretikusok, vezető szovjet politikusok műveinek, felfogásának népszerűsítésére sokoldalú,

²¹ Lenin Művei 27. k. Szikra, Budapest, 1952. 347.

²² A magyar internacionalisták... I. k. 229.

²³ Pierre Broué: i. m. 1077.; Benedek István Gábor: Rudnyánszky Endre különös élete. Népszabadság, 1987. november 7. – Buharin moszkvai születésű volt, ott éltek szülei, testvérei, így ismerkedhetett meg az 1918 márciusától 1921 őszéig Moszkvában lakó magyar újságíró Buharin húgával. Házasságukból egy gyermek született. Rudnyánszky házasságáról később hamis hírek keltek szárnyra. A már említett Szabó Pál jóval később azt hallotta, hogy „Rudnyánszky – állítólag – Lenin nővérét vette feleségül.” (PIL 867. f. 1/sz-88.) A Budapesti Hírlap 1929. november 24-i számában Sági Pál Népbiztosok tündöklése és bukása című cikkében azt írta, hogy Rudnyánszky egy orosz népbiztos lányát vette feleségül.

szorgalmas munkát végzett. A kiadványügyek felelőseként elsősorban ő tervezte, gyűjtötte össze és rendezte sajtó alá az OK(b)P Magyar Csoportjának kiadványait: brosrákat, füzeteket, röpiratokat 1918 és 1921 között. Az igényesebb műveket a Kommunista Könyvtár sorozatban adták ki: Lenin, Marx, Engels, Buharin, Preobrazsenszkij egyes írásait, de Kun, Szántó Béla, Rudnyánszky neve is előfordul a szerzők között. A Forradalmi Írások sorozatban egy-egy konkrét kérdést népszerűsítő stílusban ismertető rövid, 10-20 oldalas füzetek jelentek meg úgy, hogy azokat az elemi iskolát végzett hadifoglyok, katonák is megérték. 1920 végéig az első sorozatban 18, a másodikban 33 kiadvány jelent meg.

A Kommunista Könyvtár sorozatban egy kötettel jelentkezett Rudnyánszky 1920-ban. A mi pártunk c. írás a novemberi forradalom harmadik évfordulójára készült összefoglaló az OK(b)P történetéről. A párt történetét összekapcsolva napirenden levő feladataival túlfutott pátosszal hangsúlyozta: „Pártunknak ez a kiapasztathatlan, mindenhová erőt adó, mindenhová életet sugárzó ereje teszi azzá a kommunista pártot, ami: a proletár világforradalom hivatott előharcosává, megszervezőjévé, vezérévé... s akik készek magukra venni mindazt a munkát, szenvedést, elszántságot, harcot, amellyel a pártunk útján haladás velejár, azok elmondhatják: *ez a párt, a kommunista párt a mi pártunk.*”²⁴

A Forradalmi Írások sorozatban nyolc írása jelent meg. Az 1918 decemberében közreadott Árulók tanácsai és munkástanácsok c. füzetben arra figyelmeztetett, hogy a szociáldemokraták megpróbálják befolyásuk alá vonni, kisajátítani a polgári demokratikus forradalom nyomán megalakult munkás-, paraszt- és katonatanácsokat, majd rámutatott a munkástanácsok hasznosságára a proletárforradalom, a proletárdiktatúra felépítésében. 1919. február végén jelentette meg Politikai pártok Magyarországon c. füzetét, amely kritikus hangvétellel rövid ismertetést ad az őszirózsás forradalom utáni hazai pártokról.

A tanácsköztársasággal két füzetben foglalkozott. 1919-ben Kijevben és Moszkvában is megjelent Tanácsmagyarország gazdasági helyzete c. írása. Majd 1920 első felében Vörös Magyarország címmel foglalta össze véleményét a tanácsköztársaság kikiáltásának és megdöntésének okairól. Célja igazából nem a kommunista mozgalom számára hasznosítható tanulságok levonása volt. A rövid terjedelem eleve lehetetlenné tette az árnyalt tárgyalást, s ehhez képest is egyoldalúan, erősen eltúlozva kritikáját, szinte minden baj okának az MSZDP vezetőit állította be az őszirózsás forradalomtól a proletárdiktatúráig vezető fejlemények bemutatásánál. A tanácsköztársaság nehézségeit, bukásának okait vizsgálva szintén főleg őket kárhoztatta, csupán megemlítette a külpolitikai, nemzetközi tényezőket. A kommunisták hibáját mindössze abban látta, hogy a KMP egyesült az MSZDP-vel, ahelyett, hogy megtartva a szervezeti önállóságot, csak szövetséget kötöttek volna vele.

²⁴ Rudnyánszky Endre: A mi pártunk. Az OK(b)P Magyar Agitációs Osztályai Központi Irodájának kiadása, Moszkva, 1920. 31–32.

A pártegyesülés valójában szükséges volt a proletárhatalom fenntartása szempontjából, az erőviszonyok reális felmérésén alapult. A tényleges hibákat (pl. a túl gyors szocializálás eltúlzott méreteit, a földosztás helyett a termelőszövetkezetek létesítésének forszírozását, a hétköznapi életet feleslegesen felforgató intézkedéseket viszont – társaihoz hasonlóan – Rudnyánszky sem vette észre.

Szamuely Tibor halálának első évfordulóján, 1920. augusztus 1-jén Moszkvában gyászünnepeket rendeztek, melyen leleplezték emléktábláját, majd Rudnyánszky méltatta tevékenységét, a forradalom nemes lovagjának (!) nevezte őt. Beszédét füzetnyire bővítve kiadta a Forradalmi Írások sorozatban. Ugyanekkor, 1920 augusztusában hagyta el a nyomdát Képeskönyv Horthyországról c. írása, amelyben közvetlen stílusban, tegeződve szólította meg a hazatérő volt hadifoglyokat, felkészítve arra, hogy a fehérterror tobzódása fogadja őket. A füzet különlegessége, hogy hat tusrajz illusztrálja a mondanivalót. Egy másik füzetben ugyancsak tegeződve (Mit akarsz a lengyel fronton? /Vörös izenet a Horthy-katonáknak/) 1920 nyarán a magyar katonákat már előre igyekezett lebeszélteni arról, hogy harcoljanak a lengyel–szovjet háborúban.

Buharinnal közös szerzőségben jelent meg Hol az igazi igazság? c. fürete 1920 tavaszán.²⁵ Valójában Buharin ötletét használta fel, szövegét írta át, adaptálta magyar talajra. A párbeszéd formájú, szépirodalmias történetben Munkás Miska, a csepeli munkás, a volt vöröskatona a tanácsköztársaság leverését követő időben Amerikába kerül, összetalálkozik régi ismerősével, a kivándorolt Józan Jóskaival. Beszélgetésük során összehasonlítják a szocializmust és a kapitalizmust, s az összevetésből minden tekintetben a szocializmus kerül ki győztesen.

Saját füreteinél fontosabb része volt Rudnyánszky munkálkodásának a magyar kommunisták szempontjából fordítói tevékenysége abban a korai időszakban, amikor az orosz bolsevikok írásait, beleértve Lenint is, nemigen ismerték.

A hozzá közelálló Buharinnak szinte kizárólag ő volt a fordítója. Először A kommunisták (bolsevikiek) programja c. 1918 májusában készített munkáját fordította le, amelyhez a szerző írt előszót 1918 augusztusában, s szeptember 1-jén jelent meg először, majd még két kiadásban 1918–1919-ben, 1921-ben a negyedik. Ez önmagában is jelzi, hogy e népszerű stílusban megírt könyvecske nagy sikert aratott, sokan belőle ismerték meg a bolsevizmust. Rudnyánszky maga is sokat meríthetett belőle. Buharinnak még három könyvét fordította le, a Preobrazsenszkijel közösen írottat 339 oldalon.

Nagy munkabírársra valló fordítói munkásságának egyéb eredményei is voltak: Lenín műveiből öt kötet jelent meg az ő fordításában, s még további kilenc, más szerzőktől származó broszúra és füzet fordítása köthető az ő nevéhez.

Weisz Lajos, az OK(b)P pétervári magyar szekciójának titkára mesélte visszaemlékezésében, hogy amikor 1920 júliusában a KI II. kongresszusának meg-

²⁵ A füzet címe a korabeli reklámokban Hol az igazi szabadság?, s a szövegből egyértelműen kitűnik, hogy ez a helyes cím, nem az, amely a címlapon olvasható.

nyitása utáni napon hadifogolygyűlést tartottak a KI vezérkara, kongresszusi küldöttek jelenlétében, Rudnyánszky arra buzdította őt, hogy szólaljon fel a magyarok nevében. Azzal indokolta, hogy nem ő szónokol, hogy „nem tud ilyen közönség előtt felszólalni, mert nagyon gyenge a hangja, csak teremben tud beszélni, vagy egy zárt helyiségben előadást tartani.”²⁶ Tehát ha nem is voltak néptribuni képességei, vállalkozott egy-egy gyűlés elnöki levezetésére, részt vállalt a szóbeli agitációs és oktató munkából.

Az OK(b)P Magyar Csoportja megalakulásakor célul tűzte ki agitátorképző tanfolyamok szervezését, hogy a végzett hallgatók szervezzék, vezessék a magyar kommunista mozgalmat. A tanfolyamok előadói Vántus Károly tanfolyamvezető, Kun, Szamuely és Rudnyánszky voltak. A tananyagban orosz és magyar munkásmozgalom-történeti és elméleti témák szerepeltek. Intenzív oktatás folyt: az első négy héten délelőtt előadások, kötelező jegyzeteléssel, délután egymás közötti vita, másnap kikérdezés. Az utolsó két héten gyakorlati agitáció is folyt: Moszkva környéki hadifogolytáborokban, munkahelyeken gyakorolták a hallgatóság előtti beszédet. A bentlakásos iskola a Kreml egyik épületében volt. Egy résztvevő szerint a hallgatók és az előadók is a Kremlben laktak a tanfolyam alatt.²⁷

A magyar csoport 1918. augusztusi munkájáról szóló jelentésben Rudnyánszky és Vántus azt írta, hogy a moszkvai csoport és a tanfolyam minden tagja állandó hadkészültségben van a polgárháború miatt, és a Kreml parancsnokának irányítása alatt tevékenykedik.²⁸ Voltak, akik (pl. Kun és Szamuely) tevőlegesen részt vettek a fegyveres harcokban, Rudnyánszky sohasem tartozott közéjük. Az első tanfolyam, 1918. május 4-én kezdődött, a negyedik októberben fejeződött be. A tanfolyamok után összesen több mint százan végezték az agitációs és szervezőmunkát. Közülük novemberig 20-at küldtek Magyarországra, novemberben viszont további 60-at.

Ez összefüggött a magyarországi politikai helyzet alapvető megváltozásával, az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásával, a polgári demokratikus forradalommal. Október 24-én értekezletet tartottak az Oroszországban levő magyar kommunisták. Elvi kiáltvánnyal fordultak Magyarország népéhez, ragadja meg a hatalmat, építse ki a proletárdiktatúrát. Felsorolta azokat a szélsőradikális intézkedéseket, amelyek ezt eredményezik. November 4-én újabb értekezlet volt a Dresden Szállóban. Kimondták a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulását, kivételekkel hazatérésre kötelezték a kommunistákat, hogy a proletárforradalomért küzdjenek. A hazatérők játszották a döntő szerepet a KMP tényleges létrehozásában november 24-én. Az elfogadott határozat – tekintettel arra, hogy egyelőre még nagyszámú hadifogoly volt Szovjet-Oroszországban –

²⁶ Weisz Lajos: A petrográdi magyar kommunista szekció élén. 1920–1921. In: Tanúságtevők. 3/a. k. Vál. és szerk.: Milei György és Petrák Katalin. Kossuth Könyvkiadó, 1977. 428.

²⁷ Kovács János: Az első magyar kommunista pártiskola, Kreml, 1918. Uo. 139.

²⁸ A magyar internacionalisták... I. k. 229.

szükségesnek tartotta az OK(b)P Magyar Csoportjának további fenntartását, a KMP oroszországi képviselőjeként pedig a Külföldi Iroda létrehozását.²⁹

Rudnyánszky Moszkvában maradt, s ő, aki addig Kun helyettesének számított, a Magyarországra utazó Kun Béla örökébe lépett. Az OK(b)P Magyar Csoportjának vezetője lett, sőt őt választották az OK(b)P Külföldi Csoportjai Föderációjának elnökévé is.³⁰ Ezt a posztot az 1918. áprilisi hadifogoly-kongresszus után, májustól Kun töltötte be. Tehát Rudnyánszky nemcsak a magyar, hanem az összes oroszországi külföldi kommunista csoport összefogó szervezetének élére került. Emellett a KMP héttagú Külföldi Irodájának tagjává választották a november 4-i értekezleten. Mindezzel megkezdődött életének három évig tartó politikusi szakasza.

A magyar hadifoglyok többsége erre az időre hazatért (kb. 300 000 fő), de ha az 1915–1918 között a hadifogságban elpusztult sokezer embert leszámítjuk is, mintegy 150 000-en voltak még orosz földön. A magyar csoport munkájának súlypontja elmozdult hazatérésük előmozdítása felé, továbbá internacionalista katonák toborzására a Vörös Hadseregbe a polgárháborús viszonyok miatt. Rudnyánszky még a Moszkva közelében fekvő andronovszki tiszti fogolytáborba is elment agitálni (sikertelenül), hiszen a hadseregben nagy hiány volt képzett parancsnokokban. Hasonlóak voltak a teendők a nem magyar csoportokban is, mert a világforradalom közeli kitörését várták a közép- és kelet-európai térségben.

A Föderációnak 1918 tavaszától tevékeny szerepet szántak a majd megalakítandó III. Internacionálé előkészítésében. 1919 elejétől aztán közvetlenül napirendre került a Kommunista Internacionálé létrehozása. 1919. január 1-jén nyolc kommunista szervezet, köztük a KMP Rudnyánszky vezette Külföldi Irodája nyilatkozatot bocsátott ki, melyben szükségesnek nyilvánították a Komintern első kongresszusának összehívását, megnevezve a 36 meghívandó szervezetet. A dokumentum 15 pontban fogalmazta meg azokat a célokat és elveket, amelyek elfogadása a csatlakozás feltétele volt.³¹

A kommunista szervezetek 1919. március 2. és 6. közötti első nemzetközi tanácskozásán tevékeny szerepe volt Rudnyánszkynek. Az első naptól kezdve vitakérdés volt, hogy konferenciának vagy ahogy a többség akarta, a KI I. kongresszusának minősítsék-e a tanácskozást. A március 4-i ülésnapon harmadmagá-

²⁹ A két dokumentumot közli Milei György: Az OK(b)P Magyar Csoportja a KMP megalakításáért. *Párttörténeti Közlemények*, 1964/2. 160–171.

³⁰ A magyar internacionalisták... I. k. 272.

³¹ Közli a Szociális Forradalom 1919. január 8-i száma A Kommunista Internacionálé első kongresszusa címmel. A budapesti Vörös Újság 1919. január 30-i száma Az első kommunista Internacionálé összehívása címmel egy olyan szövegvariánst közöl, melynek utolsó mondata: „Mindezt megfontolva, amit fent kifejtettünk, javasoljuk a testvérpártoknak és szervezeteknek, hogy tűzzék napirendre a Kommunista Internacionálé összehívását.” Részben eltérnek az aláíró szervezetek és nevek is olvashatók: Lenin, Trockij, Kun (a KMP és nem a KMP Külföldi Irodájának nevében), Racovskí, Marchlewski, valamint gyászkeretben Liebknecht és Luxemburg.

val írásos javaslatot nyújtott be a Komintern azonnali megalakítására.³² Leszögezték, hogy a proletárdiktatúráért indított harc megköveteli a kommunisták nemzetközi szervezetének működését. A II. Internacionálé újjáélesztése Bernben sürgetővé teszi az ügyet. Ha most nem alakítanak meg, az a látszat keletkezne, hogy nem egységesek a kommunista pártok, ami gyengítené pozíciójukat, fokozná a zavart a munkásság bizonytalan elemeiben.

A javaslat vitájában felszólaló Rudnyánszky azzal érvelt, hogy a magyar kommunisták egységesen a KI formális megalapítása mellett vannak, mert az valójában megszületett az orosz proletariátusnak az orosz burzsoázia elleni harcában. Lehetetlen folyamatosan csak azt hangoztatni, hogy a II. Internacionálénak vége, hogy a berni szociáldemokrata tanácskozás résztvevőinek hangja elhalt. Talán azért félnek formálisan szentesíteni a III. Internacionálé megalakulását, mert az orosz proletariátus vívta ki? – tette fel a kérdést, hozzáfűzve, hogy ezt a harcot a német kommunisták is elkezdték, a magyarországi forradalmi proletariátus is e harc közepén áll. Hangsúlyozta, egyetért Zinovjev felszólalásával: a konferencia alakuljon át kongresszussá és mondja ki a III. Internacionálé megalakítását. Végül a résztvevők túlnyomó többsége megszavazta a javaslatot, s ez a nap lett a Komintern születésnapja.

Az első napon, március 2-án Rudnyánszky írásos beszámolót olvasott fel, amikor a küldöttek ismertették saját országuk munkásmozgalmának helyzetét, feladatait. A KMP-nek ő volt az egyedüli képviselője, mert a Magyarországról küldött Rudas Lászlót és Kohn Gábort útközben letartóztatták, s csak jóval a kongresszus után, március második felében érkeztek Moszkvába.³³ Elöljáróban bejelentette, hogy a KMP Külföldi Irodájához február 15-ig befutott információk alapján tud referálni, mert küldött társait feltartóztatták. Lehet, hogy nem tudott Kun Béla és társai február 21-i letartóztatásáról, nem utalt rá és így mindenesetre nagyobb optimizmussal nyilatkozhatott a kilátásokról.³⁴ Vázolta a magyarországi politikai és társadalmi viszonyokat 1918 novemberétől 1919 februárjáig, s azzal fejezte be, hogy „a kommunista párt illetén való megerősödése és fejlődése, valamint a kommunisták befolyásának erősödése a tanácsokban már most előrevetíti számunkra, hogy a kommunizmus Magyarországon is döntő szerepet fog játszani.”³⁵ A magyar kommunistáknak az oroszországi hadifogoly-mozgásban vállalt kezdeményező és vezető szerepének, a magyar vöröskatonáknak a polgárháborúban való nagyarányú részvételének szólt – s persze Rudnyánszky

³² Der I. Kongress der Kommunistischen Internationale. Verlag der Kommunistischen Internationale, Hamburg, 1921. 131–132.

³³ PIL 878. f. 8/3. ö. e.

³⁴ Kun február 27-én Moszkvába küldte Leninhez a letartóztatás hírével Németi Lajost, aki március 5-én érkezett a hírekkel a Dresden Szállóba Rudnyánszkyhoz, aki azonnal átkísérte a Kremlbe, Lenin dolgozószobájába vezette. Németi visszaemlékezésében megjegyezte: „a Kremlben találkoztunk többször orosz elvtársakkal, de Rudnyánszkyt mindegyik ismerte. Jártas volt ő ott.” (PIL 867. f. 1/n-8.)

³⁵ Der I. Kongress der Kommunistischen Internationale. 40–42.

Endre személyes sikere is volt –, hogy a KMP Külföldi Irodájának vezetőjét, az OK(b)P Külföldi Csoportjai Központi Föderációjának elnökét megválasztották a KI felső vezető testületébe, a héttagú Végrehajtó Bizottságba. Napi munkakapcsolatba került a legismertebb bolsevik vezérekkel, a Komintern legfőbb vezetőivel. Ilyen magas pozícióba a magyar kommunisták közül később csak Kun Béla emelkedett.

A kongresszus után két héttel kiderült, hogy jó jósznak bizonyult: március 21-én Magyarországon hatalomra kerültek a kommunisták, kikiáltották a tanácsköztársaságot. A *Pravda* 1919. március 23-i számában Rudnyánszky Magyarország – tanácsköztársaság címmel a címlapon tájékoztatta az orosz közvéleményt. Igyekezett megvilágítani annak a sajátosságnak az okait, hogy míg Szovjet-Oroszországban másfél éve polgárháború dúl, Németországban a burzsoázia elfojtja a proletariátus minden forradalmi próbálkozását, addig Magyarországon a polgárság önként átadta a hatalmat a munkásságnak. Az okokat a belpolitikai fejleményekben jelölte meg: a kormány elvesztette tömegbázisát, hiába tartóztatták le a KMP vezetőit februárban, nőtt a társadalmi szolidaritás a párt iránt.

Az *Est* c. lap tudósítása alapján részletesen ismertette Kun Béla súlyos bántalmazását a toloncházban. Hozzáfűzte, hogy a rendőrök úgy akartak elbánni Kunnal, ahogy a németeknek sikerült egy hónappal korábban Karl Liebknechttel és Rosa Luxemburggal, és ez majdnem sikerült is. Miután Károlyi Mihály elveszítette az antant támogatásának reményét is, belátta, hogy eljátszotta szerepét, s a cikkíró legutolsó szép gesztusnak nevezte, hogy átadta a hatalmat a proletariátusnak. A szokásos éles kritika nélkül írt a kommunistákkal egyesülő szociáldemokratákról, de nehezményezte, hogy a pártegyesülés során a kommunisták egy pontban engedményt ettek, a párt neve Magyarországi Szocialista Párt lett.³⁶ Befejezésül rámutatott, hogy Magyarország és Oroszország helyzete hasonlóan nehéz, ellenség veszi körül. De – írta vágyálomnak bizonyuló optimizmussal – a magyar tanácsköztársaságnak kettős reménye van: egyrészt belső egység van, amely kiterjed a burzsoázia demokratikus rétegeire is, másrészt várakozása szerint a közeljövőben megvalósul a föderalisztikus egyesülés Oroszországgal és azután „a tanácsok országai közös harcot folytatnak Nyugaton a proletárforradalomért.”

A tanácsköztársaság kikiáltásának híre az OK(b)P VIII. kongresszusának tanácskozása közben, 22-én érte a bolsevik vezérkart. Az elnökségben egyszersak mozgolódás támadt, az elnök félbeszakította a szónokot és bejelentette, hogy a párizsi rádió szerint Budapesten kikiáltották a tanácsköztársaságot, amely szoros kapcsolatot kíván teremteni Szovjet-Oroszországgal, s felajánlja a szövetségkö-

³⁶ A cikkben jelezte, hogy az elnevezésben a III. Internacionálé döntése lesz a meghatározó. A KI VB már a cikk megjelenésének napján táviratot küldött Kunnak: „azt tanácsoljuk Önöknek, vigyék keresztül, hogy az önök pártja, a győzedelmes magyar proletariátus pártja feltétlenül kommunista pártnak nevezze magát.” (A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. 6/A. k. Összeállította: Gábor Sándorné, Hajdu Tibor, Szabó Gizella. Kossuth Könyvkiadó, 1959. 16–17.) A VB tagjaként Rudnyánszky is aláírta a táviratot.

tést. A kongresszus nagy ovációval fogadta a hírt, a küldöttek örömeiben elénekeltek az Internacionálét, mert azt hitték, ez a világforradalom első győztes állama Szovjet-Oroszország határain túl. Az elnök átadta a szót a jelen levő Rudnyánszkynek. Ő emlékeztetett rá, hogy Kun Béla, a tanácsköztársaság vezetője Oroszországban, a bolsevikok között tanult, az orosz szocialista forradalom tapasztalataival tért vissza Magyarországra. Hangsúlyozta, hogy hiába tartóztatták le Budapesten a magyar kommunista vezetőket, nem tudták felszámolni a bolsevizmust és a kommunizmust, mely a tömegek mozgalma. A kongresszus elnöksége felkérte Lenint, küldjön rádióüdvözlést a kormányzótanácsnak. Még aznap megtörtént a kapcsolatfelvétel.³⁷

Az OK(b)P Magyar Csoportja vezetőinek irányításával a tanácsköztársaság kikiáltásának idejére nagyjából végrehajtották a nem katonai szolgálatot teljesítő kommunisták hazairányítását. Több mint 300-an tértek vissza. Emiatt a vidéki csoportok, sejtek részben megszűntek, részben csekély létszámmal működtek. Nem voltak agitátorképző tanfolyamok. 1919 első felében az írásos propaganda-füzetek kiadása is visszaesett.

A *Szociális Forradalom* szerkesztése Kun, Vántus és Szamuely elutazása után egyedül Rudnyánszkyra hárult. Ezekben a hónapokban a lap a magyarországi fejleményekre koncentrált, főleg azért, hogy felkészítse a hazakészülőket arra, milyen viszonyok fogadják őket. Emiatt is bő teret adott a budapesti *Vörös Újság* tartalmának ismertetésére. Különös élességgel támadta a magyar szociáldemokrata vezetőket, a fő vetélytársakat, például a január 29-i szám írásai, bármiről is szóltak (Az államfő, Valódi munkástanácsokat!; Területi integritás c. cikkek), a szociáldemokrácia ostromozásánál kötöttek ki.

A *Szociális Forradalom* 1919. február 19-i számában megjelent Olvasóinkhoz! c. írás bejelentette az újság megszűnését. A tanácsköztársaság kikiáltása alkalmából március 28-án még megjelent egy kétoldalas rendkívüli szám, amelyben a KMP Külföldi Irodája felhívással fordult az Oroszországban élő magyarokhoz: „*forradalmi parancs* mindenki számára, aki nem áll a vörösfronton, ... *azonnal útra kelni Magyarország felé, és fegyvert fogni ott a proletárforradalom védelmére.*” A felhívás úgy foglalt állást, hogy akik a Vörös Hadsereg tagjai, maradjanak Oroszországban, mert „ugyanúgy oltalmazza *Magyar Tanácsköztársaságunkat*, mintha Budapest utcáin állnának fegyverben.” Az európai Oroszországban tartózkodó magyar vöröskatonákat Ukrajnába irányították, nyárra Kijevben megalakult az I. internacionalista dandár (hadosztály), nagyrészt magyarokból. Az OK(b)P Magyar Csoportjának egész tevékenysége a tanácsköztársaság alatt a vele való kapcsolatok kiépítésére, a segítségnyújtásra összpontosult.

³⁷ A kongresszuson részt vevő Jelizaveta Drabkinának (Szverdlov egykori titkárnője) a kongresszusi jegyzőkönyvre támaszkodó visszaemlékezése. In: Kun Béla a kortársak szemével. Vál. és szerk.: Petrák Katalin. Kossuth Könyvkiadó, 1986. 76–77.

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok Magyarország és Oroszország között. A tanácsköztársaság kormányzótanácsa azonnal kapcsolatba lépett egyetlen szövetségesével. A két ország szoros viszonyt kívánt fenntartani, a nemzetközi helyzet, az oroszországi polgárháború azonban megakadályozta, hogy a szovjet állam tevőleges segítséget nyújtson. A rádiótávirati kapcsolat sűrű volt a két külügyi népbiztosság között,³⁸ egy-egy futár is megtette néha a veszélyes utat, de ez lényegében a kölcsönös tájékoztatási szükségletet elégítette ki, a katonai és anyagi igényeket nem.

Személyileg gyakorlatilag kezdettől fogva Rudnyánszky volt az első számú kapocs a két ország között. Neki voltak olyan ismeretségei, amelyek révén el tudott intézni Budapestről érkező kéréseket, bejárása volt a Kremlbe. Státusa májusban Magyarország hivatalos képviselőjének rangjára emelkedett. Kun Béla május 26-án értesítette táviratilag a szovjet Külügyi Népbiztosságot követi kinevezéséről. Közölte, hogy felruházzák „valamennyi felhatalmazással”. Kérte, előlegezzék meg számára a szükséges pénzt, hogy a magyar követséget megszervezhesse.³⁹

Nem a fogalom klasszikus értelmében vett követ volt Rudnyánszky. Diplomáciai ismeretei nem voltak. Lehetőségei szűkösebbek voltak, mint egy hagyományos követé, követségi apparátussal nem rendelkezett. Ugyanakkor több is volt, mint követ. Diplomáciai korlátok nem igazán kötötték, és egyéb funkciói révén erőteljesebb lépéseket tehetett, az Oroszországban lévő magyarok sorsába jobban beleszólhatott. Két példa erre:

1919 áprilisában Lenin elküldte neki Szovjet-Oroszország Forradalmi Katonai Tanácsának a nemzetközi alakulatok felállításáról szóló határozatát. Ezeket az önkéntesekből álló alakulatokat az ukrainai frontra akarták küldeni a magyar tanácsköztársaság segítségének céljából, s a parancs értelmében Rudnyánszky (akit már ez a parancs a Magyar Tanácsköztársaság képviselőjének nevez) rendelkezésére kellett bocsátani őket. Lenin kérte őt, járjon utána a dolognak.⁴⁰ Rudnyánszky május 7-én továbbított egy parancsot, amely intézkedett a nemzetközi dandár felállításáról, a nemzetközi katonai egységek Kijevben és Nyizsnyij Novgorodban való összpontosításáról.⁴¹ Tehát az ő egyetértésével vonták össze 1919 május–júniusban a különböző nemzetiségű internacionalistákat Ukrajnában.

³⁸ Lásd erre: Budapest–Moszkva. Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság kapcsolatai táviratok tükrében. Szerk.: Imre Magda és Szerényi Imre. Kossuth Könyvkiadó, 1979.

³⁹ Uo. 116. A Monarchia osztrák és magyar tulajdonban lévő pétervári korábbi követségi épülete nem jöhetett szóba, a követséget Moszkvában kellett felállítani. Rudnyánszky a Voroncovo polje 3. szám alatti tágas villában rendezkedett be. Június 16-án bejelentette, hogy az Oroszországi Hadifogoly Irodától felhasználásra átvett 200 000 rubelt. (Uo. 190.)

⁴⁰ A magyar internacionalisták... II. k. 62.

⁴¹ Uo. II. k. 64–65.

A szovjet politikai és katonai vezetéssel egyeztetve indítványozta, hogy a Forradalmi Kormányzótanács rendelje el az orosz és ukrán területeken tartózkodó magyarok mozgósítását. Ezt meg is tette a magyar kormányzat.⁴² A mozgósítási parancs végrehajtásában tevékeny részt vállalt az OK(b)P Külföldi Csoportjainak Föderációja – élén Rudnyánszkyval. 1919. augusztus 1-jén Szovjet-Oroszország Forradalmi Katonai Tanácsa – Rudnyánszky előterjesztésére – határozatot hozott arra, hogy minden internacionalista alakulatot a nyugati körzetbe kell összpontosítani.⁴³ Ez persze már elkésett intézkedés volt.

A kinevezéstől kezdve Kun mint külügyi népbiztos és Rudnyánszky mint követ, tegeződve, rádiótávirati kapcsolatban álltak. Például május 26-án Kun arra utasította a követet, hogy tartsa magát ahhoz, amit az éppen Oroszországban tartózkodó Szamuely mond. Felhívta a figyelmét arra, az agitációban használja ki, hogy a kisparasztnak földjét nem sajátították ki, adójukat elengedték. Figyelmeztette, ne küldjenek haza hadifoglyokat, mert a csehek elfogják őket.⁴⁴

Nemegyszer Rudnyánszky volt a közvetítő Lenin és Kun között. Július 26-án azt sürgönyözte, hogy Lenin kevesli a pesti rádióban elhangzó oroszországi híreket. Hetente kétszer-háromszor bizalmas értesítést vár a magyar helyzetről. „Ne feledjétek el, hogy itt még mindig Budapest az egyetlen ablak, melyen Nyugat-Európába látunk” – írta.⁴⁵

Július 28-án Kun kétségbeesett hangú táviratban utasította a követet, hogy tájékoztassa Lenint a rendkívül súlyos helyzetről, s tolmácsolja kérését a Besszarábia elleni támadásra a románok alföldi támadásának megállítása érdekében. Rudnyánszky július 31-én küldte el Lenin válaszáat: „Mi megteszünk minden tehetőt magyar barátaink segítésére, azonban kevés az erőnk.” A felszabadított Uralból sietve küldik a magyar hadifoglyokat az ukrainai és a román frontra.⁴⁶

A tanácsköztársaság megdöntése új helyzetet teremtett az oroszországi magyar kommunisták számára. A demoralizáló hatás, amelyet az ukrainai visszavonulás, Kijev eleste fokozott, csak katonai vonalon volt érzékelhető. A vöröskatonák kisebb része otthagya egységét, többségük tovább harcolt. A magyar kommunisták egyelőre azt látták fő feladatuknak, hogy ne kifelé, Magyarország felé irányuljon tevékenységük, hanem ismét befelé, Oroszországon belül folytatásnak szervező és agitációs munkát. Készüljenek a közeljövő második tanácsköztársaságára, ami a valóságos helyzettől teljesen elrugaszkodott célkitűzés volt.

Akkor, amikor a kormányzótanács kommunista népbiztosainak többségét internálták Ausztriában, augusztus 6-án Moszkvában megalakították a tanácsköztársaság emigráns kormányának tekintett Magyarországi Forradalmi Bizottságot,

⁴² Józsa Antal–Milei György: A rendíthetetlen százezer. Kossuth Könyvkiadó, 1968. 171–172.

⁴³ Uo. 179.

⁴⁴ Budapest–Moszkva. I. m. 116.

⁴⁵ Uo. 191.

⁴⁶ Uo. 193–194.

amelybe Rudnyánszkyt is beválasztották, s tagja lett az internált Kun és Pór Ernő is.⁴⁷ Feladatául tűzték ki az új proletárdiktatúráért folytatott küzdelmet, a KMP illegális szervezését Magyarországon, az ott bebörtönzöttek és az Ausztriában internáltak segítségét. Belátva e bizottság létezésének irrealitását, 1920 márciusában megszüntették.⁴⁸

A Magyarországi Forradalmi Bizottság munkáját a KMP továbbra is működő Külföldi Irodájával együttműködve végezte, közösen bocsátottak ki felhívást a világ proletariátusához a magyarországi fehérterror ellen, de a magyar kommunisták igazi irányítója az OK(b)P Központi Magyar Csoportja maradt. Jellemző Rudnyánszky helyzetének szilárdságára, hogy mindhárom elnöke ő volt. (Volt olyan időszak, amikor utóbbi élén elnök nélküli elnökség állt.) Természetesen sokat nyomott a latban, hogy a Komintern VB tagja volt, sőt 1919 júliusában a VB Irodájának döntése alapján létesített még szűkebb vezető testület, a négytagú Maloje Büro, a Kis Iroda tagja lett. A tisztségek halmozásánál persze nem hagyható figyelmen kívül, hogy akkoriban rajta kívül a KMP egyetlen közismert vezetője sem tartózkodott Szovjet-Oroszországban.

A munka egyik része a helyi csoportok újjászervezése, feltöltése volt. Ennek forrásai egyfelől a Vörös Hadseregből kivont kommunista érzelmű vöröskatonák, másfelől azok a kommunisták, akik azokon a szibériai, turkesztáni, kaukázusi területeken tartózkodtak, amelyek 1919 őszén, 1919–1920 telén kerültek szovjet fennhatóság alá. A szervezőmunka mellett Rudnyánszky folyamatosan végzett agitációs és propagandamunkát. A magyarországi *Vörös Újság* és a kije-vi *Vörös Újság* megszűnése után augusztus 31-től újra országos terjesztésű újságot adtak ki Moszkvában szintén *Vörös Újság* elnevezéssel. Egyik szerkesztője, folytatva a hagyományokat, Rudnyánszky lett. Ebben a lapban, a korábbiaktól eltérően, már aláírással ellátott cikkei is megjelentek. Ezekben olykor szarkasztikus élességgel bírálta az MSZDP vezetőit, a Horthy-rendszert.⁴⁹ Az ő irányításával ismét megindult az agitációs brosrák, füzetek kiadása. Tíz hónapos szünet után, 1919 őszén két agitátorképző tanfolyamot bonyolítottak le, s 1920-ban is folytatták őket. Rudnyánszky mindig az előadók közé tartozott (a katonai parancsnokképző tanfolyamokon szintúgy). A helyi magyar csoportok is szerveztek rövidebb tanfolyamokat és más előadásokat.⁵⁰

1920. március 22–23-án tartották az oroszországi magyar kommunista csoportok első országos konferenciáját⁵¹ 1161 párttag és 2600 tagjelölt képviselété-

⁴⁷ Magyar internacionalisták... I. k. 315–316.

⁴⁸ Józsa Antal–Milei György: i. m. 218–219.

⁴⁹ Néhányak a címe: Már Horthy-hazafiak lettek (1920. november 10.); A szakszervezeti sajtó Horthyországban (1921. február 5.); A semmi koncentrációja (1921. március 5.); Az általános sztrájk és a magyar munkásság vezetői (1921. március 19.); „Éljen a III. Internacionálé!” (1921. május 14.)

⁵⁰ Rudnyánszky Endre és Raáb Nándor jelentése az OK(b)P Magyar Csoportjának 1919-ben végzett munkájáról. A magyar internacionalisták... I. k. 335–341.

⁵¹ Uo. I. k. 363–372.

ben. (E számok az ottani magyar kommunisták kétharmadát jelentették, a szibériaiak egy része és a turkesztániak még nem képviseltethették magukat.) Az OK(b)P 1919 decemberében elfogadott új szervezeti szabályzata értelmében nemzetiségi alapon nem működhetek pártszervezetek, ezért a konferencia úgy határozott, hogy a magyar csoportok mindenütt beilleszkednek az OK(b)P helyi szervezeteibe és azokon belül agitációs és propaganda osztályként működnek tovább. Az egységes irányítás fenntartására megválasztották az agitációs és propaganda osztályok Központi Irodáját. Az iroda öt tagjának egyike Rudnyánszky volt. A szervezeti szabályzat érvényesítése során a többi nemzetiségi alapon létrehozott külföldi csoport szintén beszüntette működését, megszűnt az OK(b)P Külföldi Csoportjainak Föderációja.

A konferencia munkáját egyértelműen Rudnyánszky irányította. Több határozati javaslatát fogadták el, ő terjesztette elő a Feladataink Magyarországon c. napirendi pont téziseit, majd tartotta a zárszót is. Érződik, hogy a téziseket gondos, elmélyült munkával készítette, fogalmazása csiszolt, eltér az agitációs broszúrák és füzetek, valamint az újságcikkek stílusától, de helyzetértékelése és ebből fakadóan következtetései általában tévesek. Ilyen mindjárt az 1. pont első mondata: „A kapitalizmus általános csődje, amely nemcsak a legyőzött országokban, hanem a győztes rablóállamokban is szemmel látható, kényszerítő erővel vezet el minden országot a forradalomhoz.” Tehát, jöllehet elmúlt az első világháborút követő forradalmi helyzet a közép- és kelet-európai térségben, ő továbbra is – a legtöbb kommunista vezetőhöz hasonlóan – a közeli világforradalom lázában égett.

Megfogalmazta a többek között Trockij által képviselt tételt: „a proletárforradalom mindaddig nem győzhet véglegesen, amíg csak egy országban győzött, mert a termelő országokat szoros kapcsolatok és függőségi viszonyok kötik össze a világ gazdaságban.” Alaptézise: „amikor a tőkés termelési rendszer világméretekben összeomlik és felbomlik, ez a proletárforradalom elkerülhetetlen minden országban, így Magyarországon is.” A 2. pont téves indítása „A jelenlegi Magyarországon is teljes a kapitalizmus összeomlása.” A gazdasági válság ecsetelése utáni következtetése: „Magyarország belső gazdasági helyzetében világosan jelentkezik a proletár-paraszt [!] forradalom feltételei, amelyek lehetővé teszik az ipari és a mezőgazdasági termelés polgári-földesúri rendjének átalakítását.” A 3. pont az MSZDP-t ostromozta, a pártegyesülést a tanácsköztársaság meggyengítőjének ítélte. A 4. pont a tanácsköztársaság utáni rendszerrel foglalkozott. Eszerint „a reakció a kommunisták és munkások üldözése közepette véghez vitte a magyar burzsoázia nemzeti forradalmát.” Az 5. tézis újra meghatározta a magyar proletárforradalom céljait (tanácsköztársaság, a burzsoázia teljes kisajátítása, a termelőeszközöknek a dolgozók kezébe adása, új Vörös Hadsereg teremtése). A 6. pont fő közvetlen feladatként a magyarországi felvilágosító tevékenységet jelölte meg, és részletezte annak tartalmát. A 7. pont a szakszervezetek meghódítását tűzte ki feladatul a munkásosztály elé, s „ha ez nem megy simán – kommunista vörös szakszervezeteket hozzon létre”. Az agrárkérdéssel

foglalkozó 8. pont kitartott ugyan a nagyüzemi társas földművelés mellett, de annyi tanulságot elvont a tanácsköztársaság tapasztalataiból, hogy hosszú idő kell a szegény-, a kis- és a középparasztság megnyerésére, „ki kell elégíteni a földéhséggel kapcsolatos érdekeiket, a fennálló parasztpárttal való szövetségről sem mondvá le”. A 9. pont szerint a magyar tanácsköztársaság a megcsónkított országterületen önmagában életképtelen lenne, ezért a proletárforradalom előkészítését össze kell hangolni a szomszédos országok munkásmozgalmával, s ha azokban is győzne a proletárforradalom, területi szövetségre kellene lépni velük. A 10. tézis a legsürgősebb munkának azt jelölte meg, hogy a hazai kommunistáknak a fehérterror által meggritkított sorait feltöltsék.

A konferencia egyhangúlag elfogadta a téziseket, továbbá a szintén tízpontos feladattervet, amelyben új elemként kerültek be a vörös katonai parancsnokok képzésén kívül a békés körülményekbe való beilleszkedés, a szovjetekben, a gazdasági életben végzendő munka.

Az ismertetett tézisek a „baloldali kommunisták” türelmetlen, doktriner fel fogásának hatását tükrözik. Lenin – noha tévesen maga is a gyors világforradalomra számított – ezekben a hónapokban írott „Baloldaliság” – a kommunizmus gyermekbetegsége c. könyvében részben éppen az ilyen kompromisszumképtelen, balos nézetek ellen lépett fel.

Ezt a munkáját Rudnyánszky csak két hónappal később ismerhette meg. Ez derül ki Rákosi Mátyás visszaemlékezéseiből.⁵² Rákosi 1920. június elején elsőként érkezett a tanácsköztársaság vezetői közül Moszkvába Kun megbízásával, hogy tájékoztassa Lenint a magyar kommünről, a kommunista mozgalom állásáról, anyagi támogatást, továbbá segítséget kérjen a letartóztatott, internált kommunisták kiszabadításához. A pályaudvaron Rudnyánszky fogadta, tájékoztatta a helyzetről, közölte, hogy másnap várja Lenin. Amikor Rákosi tájékoztatta megbízatásáról, odaadta neki a „Baloldaliság” – a kommunizmus gyermekbetegsége németre fordított gépelt példányát azzal, hogy Leninnek azokat a nézeteit tartalmazza, amelyekről szó lesz, s segítheti felkészülését a beszélgetésre. Így is történt, és Rákosi hálás volt érte.

A kitűnő memóriájú Rákosi 1959-ben ezért is rajzolt kedvező képet róla: „Rudnyánszky, amennyire meg tudtam ítélni, a háború előtt nem vett részt a munkásmozgalmában, de intelligens vidéki újságíró volt, aki megszerezte azt a minimális tudást, amely munkájához kellett. Elég jól megtanult oroszul, jól forgott az internacionálé vezető köreiben, írni is tudott, de mert marxizmusa vékonypénzű volt, óvatosan tartotta magát, a vitákban lehetőleg hallgatott. Mikor néhány héttel később Kun Béla Moszkvába érkezett, természetesen neki adta át a képviselőt. Nekem a helyi viszonyok és emberek ismeretében is józan, hideg ítélőképességével, különösen amíg meg nem ismertem a helyzetet, nagy segítség-

⁵² Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1892–1925. 2. k. Napvilág Kiadó, 2002. 493.

gemre volt, elsősorban a hadifoglyokra vonatkozó kérdésekben. Véletlen sodorta ilyen fontos helyre, s alig egy év múlva ki is került a mozgalmából.”⁵³

Rákosi jól látta, hogy Rudnyánszky passzív volt a magas szintű elméleti és politikai vitákban. Végigülte a Komintern több mint kéthetes II. kongresszusát 1920 júliusában–augusztusában, és egyszer sem szólalt fel. Nem debattóri képességei adtak súlyt neki. Ismét beválasztották a 20 tagúra bővült Végrehajtó Bizottságba, a KI hat munkabizottsága közül háromnak is tagja lett (a KI feladataival, a parlamentarizmussal, valamint a nemzeti és gyarmati kérdéssel foglalkozó bizottságnak).⁵⁴ Sőt, a II. és III. kongresszus közötti időben ismét tagja lett az öttagú Kis Bizottságnak, amely a VB-nek alárendelten a szervezeti kérdésekkel és a pártokkal való kapcsolattartással foglalkozott. (Ezt a testületet nevezték el a III. kongresszus után Elnökségnek.)

1920. augusztus 12-én megérkezett Moszkvába az ausztriai internálásból Kun Béla. Nagyszabású fogadásán természetesen Rudnyánszky is ott volt. Kunt a Komintern és a szovjet állam az év hátralevő részében ellátta munkával, ezért ekkoriban a magyar kommunisták mozgalmi életébe kevésbé avatkozott bele. Részt vett és aktív szerepet játszott az OK(b)P magyar agitációs osztályainak II. összoroszországi értekezletén szeptember 26–29 között, beválasztották a héttagú Központi Irodába Rudnyánszky és társai mellé, de a folyó ügyek intézését nem vette át tőle.

Ezen az értekezleten 76 város magyar agitációs osztályainak küldöttei vettek részt 2095 párttag és 1327 tagjelölt képviselésében. A Központi Iroda féléves beszámolója szerint az Iroda öt megválasztott tagja közül Rudnyánszky „a magyar nyelvű kommunista irodalmi termékek írója, valamint az agitativ tanfolyam előadója.”⁵⁵ A *Vörös Újság* szerkesztőjeként Raáb Nándort jelölte meg. Rudnyánszky így értékelte a Központi Iroda működését: „hat hónapon át működött és vezette, irányította az egyes osztályok munkáját. Beleszólt beszélgetésükbe, megróttá őket hibáikért, kiigazítani igyekezett tévedéseiket, átcsoportosította helyel-közzel az erőiket.”

A Feladataink Tanácsoroszországban c. napirendi pont előadójaként saját magáról is beszélt, amikor az elmúlt három év eredményeit emlegetve megállapította, hogy a szervező és agitációs munkát „a hivatásos forradalmárok kis csoportja végezte, azoknak a csoportja, akik teljes erejüket, idejüket, életüket a forradalom keresztülvitele, a forradalmi eszmék terjesztése ügyének szánták.” Magasra emelve a mércét a következőképpen határozta meg a kommunisták fogalmát: „az elnyomottak, a kizsákmányoltak osztályának, a munkásosztálynak ama élenjáró tagjai, akik leginkább fölvilágosítottak, legjobban elszántak, legelöljárók, legönfeláldozóbbak a proletariátus kíméletlen osztályharcában a burzsoá-

⁵³ Uo. 526.

⁵⁴ Protokoll des II. Weltkongress der Kommunistischen Internationale. Hamburg, 1921. 661., 789.

⁵⁵ Az OK(b)P Magyar Agitációs Osztályainak II. összoroszországi értekezlete. Moszkva, 1920. 25.

zia ellen.” Figyelmeztetett arra, hogy a békés építőmunkában való részvétel „nem öltheti az állandó, letelepedési jelleget... Hosszú emigráció, hosszú időre kiszámított tanácsoroszországi munka azt tételezi fel, hogy a proletárforradalom nem jön, nehezen bontakozik ki Nyugaton.”⁵⁶

A pártértekezletre hivatkozva Rudnyánszky Halaszthatatlan feladatok címmel 1921. január 15-én vezércikket jelentetett meg a *Vörös Újság*ban. Ez a vitacikk – szerzője szándékaitól eltérően – roppant éles, évtizedes frakcióharc kirobbantója lett a KMP-ben. Azt a kérdést tette fel, hogy az OK(b)P-ből rövidesen a KMP-be átlépő sok kommunista milyen párttal találkozik, készen áll-e a feladatokra, megszervezett-e? Válasza: nem. Azt megértéssel fogadta, hogy a tanácsköztársaság megdöntése után a fehérterror alatt szinte teljesen megsemmisült a párt. Azóta „újratámadt, de inkább csak mint kitűzött zászló, semmint szervezet”, noha Magyarországon – mint írta – hősie, áldozatkész szervező és agitációs munkát végzett a maroknyi kommunista. Azt viszont bírálta, hogy a Bécsbe menekült és sejté tömörült pártvezetők az eltelt másfél év alatt nem váltak kristályosodási ponttá, tényleges szervező erővé, „még mindig az az önkonstituálásnál tart ez az alapsejtje [a] pártnak. Nem nőtt meg és nem izmosodott meg, szervezetileg nem több ma sem, mint agitáló-propaganda sejt.”

A pártszervezés első feladatának azt jelölte meg, hogy a bécsiek „tekintéllyel bíró központi pártszervet” teremtsenek. Sőt, még azt is felvetette, hogy nem Bécs a legalkalmasabb helyszín a hazai mozgalom irányítására. Az utána következő feladat a KMP pártértekezletének összehívása, szervezeti szabályzat, pártprogram és külön agrárprogram kidolgozása. (Ekkor már eljutott odáig, hogy megjegyezze, a párt nagyot hibázott az agrárkérdésben.)

Kétségtelen, hogy Rudnyánszky nem írt tapintatosan a Bécsben székelő Központi Bizottságról, a „pártapparátusról”, nem tanúsított pszichológusi megértést a roppant nehéz körülmények között tevékenykedő, súlyos anyagi gondokkal küszködő, többoldalú támadásnak kitett pártvezetés iránt. 2000 km távolából nem érzékelte, hogy a gyakorlatban milyen bonyolult és veszélyes a hazai munka. Bécsben okkal sértődtek meg, de feltehetőleg nem reagáltak volna olyan hevesen a cikkekre, ha Kun Béla nem folytatta volna sokkal élesebb tónusban a vitát A pártvezetés kérdései címmel a *Vörös Újság* január 22-i és 29-i számában.

Szerinte a KMP csak mint (a bécsi) „literátorok egyesülése” és mint „pártba tömörülési kísérlet” létezik. Azt mondani, hogy létezik, „öncsalás, veszedelmes illúzió volna”. Leszögezte, hogy a párt kívülről, az emigrációból való szervezése „jámbor óhajítás, naiv ábrándozás”. A szellemi, felső politikai irányítás lehetséges külföldről, de a szervezés csak „belső kommunista központ létesítése, az erőnek Magyarországon való széthelyezése és csoportosítása útján” lehetséges. Létre kell hozni a szervezési, technikai központot a lebukás 50-70%-os, kivételes esetben 80-90%-os kockázatát is vállalva! „... amíg bármely nehézségek és áldozatok árán is, de el nem értük jelentős számú emigráns csoportoknak a ma-

⁵⁶ Uo. 47.

gyarországi mozgalomba való visszatelepítését, addig nem lehet komolyan beszélnünk a Kommunisták Magyarországi Pártjáról.” Ezt követően hosszan részletezte, hogyan képzei el a párt kiépítését, miközben néhány kritikai észrevételt tett a bécsiekre.

Kun, akit ekkoriban választottak pótlólag a Komintern VB-be, lendületben volt, februárban lépéseket tett az OK(b)P-ben levő magyar kommunisták tömeges hazaküldésére, majd elutazott Berlinbe, ahol balos főszerepet játszott a Németországi Kommunista Párt vereséggel végződött Márzaktionjában.

A bécsi magyar pártvezetés felháborodással fogadta a cikkeket. Február 24-én rövid nyilatkozatot tett közzé a *Proletárban*, amelyben leszögezte, hogy a két cikk „egy illegális pártban meg nem engedett módon tárgyal szervezeti kérdéseket, amivel a mozgalmat károsan befolyásolják.” Visszautasította tartalmát és formáját, bejelentette, hogy a KI-hoz fordul „megfelelő megtorlás végett”.

Ez meg is történt 1921 márciusában egy 65 oldalas sűrűn gépelt memorandum formájában, amelyet a KMP Központi Bizottsága nevében Landler Jenő, Lukács György, Hírossik János, Szántó Béla írt alá.⁵⁷ Az első részben vázolták a KMP megalakulásának történetét, a másodikban a párt egész tevékenységét, a harmadikban szálltak vitába Rudnyánszky és Kun cikkeivel, hogy a KI VB-nek teljes áttekintése legyen, „és ebben a kérdésben, mely a párt létkérdésévé vált, ítéletet hozzon.”

A moszkvaiak és a bécsiek fő célja azonos volt: felkészülés a második magyar tanácsköztársaságra. Taktikai és módszerbeli különbségek merültek fel köztük. A KB testületének a kérdések zömében alapjában véve igaza volt. Munkájában megpróbálta figyelembe venni a magyarországi helyzetet, a Horthy-rendszer adottságait, a rendkívül súlyos mozgalmi feltételeket, a kommunisták szisztematikus rendőrségi üldözését. Rudnyánszky és Kun álláspontjában nagyobb türelmetlenség és voluntarizmus tükröződött.

Landlerék ugyanúgy az egyoldalúság és a túlzások hibájába estek a vitában, mint Kunék. Nemcsak a vita módját, a nyilvánosságra hozást kárhoztatták, de egyszerűen lesöpörték javaslataikat: ellentmondásosnak, megvalósíthatatlanok. „Kun Béla és Rudnyánszky javaslatai maga a katasztrófapolitika.” Minden kérdést sorba véve azt bizonygatták, hogy az ő álláspontjuk a helyes, vagy ha egyes kérdésekben Kunék véleménye mégis helytálló lenne, azokat ők már megvalósították, illetve folyamatban van megvalósításuk.

Noha a fő tüzet Kunra, a KB tagjára zúdították, Rudnyánszky, a KMP moszkvai képviselője is megkapta a magáét.⁵⁸ Röpködtek a jelzők: magatartásuk, álláspontjuk illojális, könnyelmű, meggondolatlan, felelőtlen, demagóg, naiv, megalapozatlan. Teljes joggal bírálták Kun felfogását a mozgalmi munka

⁵⁷ PIL 878. f. 8/14. ö. e. 13–78.

⁵⁸ A memorandum tartalmát részletesen ismerteti Szabó Ágnes: *A Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezése 1919–1925*. Kossuth Könyvkiadó, 1970. 99–103. Az egész frakcióharcról lásd a könyv IV. fejezetét (91–147.)

kockázatainak mértékéről. „Mozgósítási tervét” üres és dilettáns fecsegésnek ítélték. Rudnyánszky indítványát pártértekezlet szervezésére az adott viszonyok között színjátéknak minősítették. Felvetéseiket általában is „reklámtaktikának” nevezték. Igazuk volt abban, hogy az emigrációs központ színhelyéül Bécs az alkalmas város, viszont teljesen elhibázott módon szálltak szembe Rudnyánszky agrárkérdésre vonatkozó bíráló megjegyzéseivel.

Hangsúlyozták, hogy a Kun és Rudnyánszky által javasolt taktikát „hibásnak és veszélyesnek” tartják, ezért „semmilyen körülmények között nem vagyunk hajlandók a pártot tovább irányítani mindaddig, amíg a [KI] VB-től teljes elégtételt nem kapunk, a fegyvelemsértést a VB nem szünteti meg és a személyi kérdések nem rendeződnek. Ezennel a VB elé terjesztjük lemondásunkat, hangsúlyozva, hogy most az ügyeket a VB döntéséig csak ideiglenes jelleggel visszük”.

Rudnyánszky a *Vörös Újság* 1921. március 30-i számában békülékeny hangú cikket írt Szabad-e beszélni az illegális pátról? címmel, de semmi foganatja nem volt. A vita folytatódott. Kun hívei áprilisban „pártépítők” néven frakciót szerveztek. A Kun-frakció platformját májusban Kun és Pogány öntötte formába, és jelentette meg semmit sem fogadva el a Landler-frakció memorandumából. Ezt az „ellenmemorandumot” elküldték a KI VB-nek.⁵⁹ Az ügy a KI III. kongresszusa után, július közepén a Komintern háromtagú bizottsága elé került, magyar kommunisták, köztük Rudnyánszky meghívásával.⁶⁰ A bizottság téziseket dolgozott ki, amelyeket a KI VB augusztus 17-én jóváhagyott és levél formájában elküldte a KMP-nek.⁶¹

Tartalmát mindkét frakció saját győzelmének tekintette. A Landler-frakció főleg azért, mert kimondta: „A kommunista emigránsoknak Magyarországra való tömeges visszatérése egyelőre lehetetlen.” A Kun-frakció azért, mert hangsúlyozta: „centralizált illegális organizáció nélkül Magyarországon nem lehet kommunista párt, amely több volna, mint kommunista propagandacsoportok laza szövetsége.”

A győztes valójában a Kun-szárny lett, mert az új Központi Bizottságban innen négyen: Kun, Pogány, Rudnyánszky, Szilágyi Dezső, míg a Landler-szárnyból hárman: Landler, Lukács, Hirossik kerültek be. Ez a többség mindig Kunék javára dönthetett volna. Nem véletlen, hogy Kun roppant elégedett hangú levelet írt a párttagságnak, amelyben a maga szája íze szerint kommentálta a KI döntését.⁶²

Nem csoda, hogy ezek után a frakcióharc, az ígéretek ellenére, nem szűnt meg, sőt ősszel még kíméletlenebb, eszközökben nem válogató módon folytatódott. A KMP központja Bécsben maradt. Augusztus végén, szeptember elején

⁵⁹ PIL 878. f. 8/15. ö. e. 60–75.

⁶⁰ Az 1921. július 15–16-i jegyzőkönyv szerint Rudnyánszky nem szólalt fel a vitában. (PIL 878. f. 8/15. ö. e. 22–29.)

⁶¹ A Kommunista Internacionálé a KMP-hez. *Vörös Újság*, 1921. október 8.

⁶² Kun Béla: A döntés után. *Vörös Újság*, 1921. október 8.; PIL 878. f. 8/15. ö. e. 44–48.

oda érkezett Landler, Lukács, Hirossik, Pogány, majd Szilágyi. Kun Moszkvában maradt a KMP képviselőjeként a KI VB-ben. A döntés az volt, hogy Rudnyánszky is utazzon Bécsbe, a Kun-szárny erősítésére.

Rudnyánszky pozíciói gyengültek 1921 nyarán. Tagja lett ugyan a KMP KB-nek, de a III. Internacionálé vezető testületeibe már nem választották be, a tanácsköztársaság emlékének halványodásával csökkenni kezdett a KI-ben valójaiban túlreprezentált KMP súlya. A hadifoglyok hazatérésének utolsó hullámával a kommunisták nagy része is hazakerült. Olvasóközönség híján nem volt értelme az agitációs brosrák készítésének, 1921 közepén abbamaradt kiadásuk. Tanfolyamokat sem szerveztek többé. Megszűnt a *Vörös Újság* is.

Az utolsó, október 8-i számban Rudnyánszky igényesen megfogalmazott, Zárókő c. cikkében megvonta az oroszországi magyar kommunista szervezkedés mérlegét. Bejelentette, hogy a magyar osztályok Központi Irodájának kérésére az OK(b)P KB szeptember végén megszüntette őket. Megrajzolta a szervezkedés fejlődési ívét, a három szakasz jellemzőit. Rámutatott, hogy az eleinte homályos, általánosságokban mozgó, a való helyzethez nem mindig alkalmazkodó feladatmeghatározások az információáramlás javulásával hogyan váltak biztosabbá, és kaptak súlyt az egész magyar kommunista mozgalomban. A mozgalom épületének felépítéséről szólva arra a végeredményre jutott, hogy elkészült, ráillik a zárókő.

A cikkben kitért arra, hogy sokszáz magyar végleg letelepedett Szovjet-Oroszországban. Ő is azok közé tartozhatott, akik továbbra is ott akartak maradni. A Magyarországra visszavezető legális utat felégette maga mögött, családjá is Szovjet-Oroszországhoz kötötte. A hivatásos forradalmárnak azonban azt kellett tennie, amit pártja megkívánt tőle. Húzta az időt, nem akaródzott Bécsbe utazni. Míg a nyári KB-üléseken ő vezette a jegyzőkönyvet, szeptemberben–októberben egyetlen ülésen sem vett részt.

Bécsben – a KMP szerencsétlenségére – az összeférhetetlen, hatalmaskodó Pogány József vitte a prímét a KB-üléseken. A viszálykodások odáig fajultak, hogy Landler, Lukács, Hirossik az október 24-i ülésen kilépett a KB-tól, Landler lemondott a Titkárság vezetéséről, az apparátus sztrájkba lépett. A 26-i ülésen a távollevő Rudnyánszkyt beválasztották a *Proletár* szerkesztő bizottságába és munkaterületet jelöltek ki neki az újonnan felállítandó apparátusban, amelybe beletartozott a pénz és a pártvagyon átvétele.⁶³

Rudnyánszky Moszkvából először Berlinbe utazott és kb. hat hetet ott töltött, s október legvégén–november elején érkezett Bécsbe. Részt vett a KB sűrűn tartott ülésein, de amikor Székely Béla kérdőre vonta, miért maradt távol oly sokáig, összehajlítva az iratait és bejelentette, hogy kilép a KB-ból, s csak Pogány marasztalására gondolta meg magát, és tette el elkészített lemondó nyilatkozatát.

⁶³ PIL 878. f. 2/6. és 12. ö. e.

Később azt mondta, hogy családi okok miatt akart lemondani és mert nem bízott a Landler-frakcióval kötött kompromisszum betartásában.⁶⁴

Pogány 1921. december 18-án Berlinből küldött levelében⁶⁵ arról tájékoztatta a KB-t, hogy Rudnyánszky mégiscsak vissza kíván vonulni a mozgalmából. Neki ezt négy okkal indokolta: nem kapta meg a KB-ülések jegyzőkönyveit; Székely Béla és Feldmann Pál KB-póttagok bábok Vágó Béla kezében; Pogány a KB állásfoglalása ellenére vett be egy passzust Leszámolás az ellenzékkel c. háromoldalas cikkébe;⁶⁶ nem helyesli a KB taktikáját. Az első három okot komolytalannak tekintette Pogány, de megjegyezte, hogy cikkének hangnemét és tartalmát egyedül Rudnyánszky nem helyeselte, amikor megvitatták a KB-ülésen.

Mélyebben fekvő oknak a taktikát tekintette. Többször beszélgettek négy-szemközt lemondási szándékáról, s kedvetlenségének okait firtató kérdéseire (Moszkvában – mint írta – szorgalmas, kötelességtudó embernek ismerte meg) azt válaszolta Rudnyánszky, hogy elvesztette hitét az ügyben, „mert ha sikerül is pártot teremtenünk, a párt vezérének, legelsősorban Kunnak a képmását fogja viselni... legelsősorban Kunt nem tartja alkalmasnak erre. *Mi csak rothadt pártot teremthetünk*”. Sőt, a levélíró szerint a Komintern és az OK(b)P vezetőivel szemben is voltak kételyei. A kételyben látta az okát Pogány annak, hogy szembefordult a „Kun–Pogány-irányzattal”, hogy egy „középfrakció” alakítására tett kísérleteket; hogy szerinte megváltozott a hangja a „Landler–Hirossik-irányzattal” folytatott tárgyalásokon. Javasolta, hogy a KB kötelezze őt munkakörének ellátására, amíg a KI VB döntése megérkezik arról, hogy elfogadja-e lemondását.

Rudnyánszky az immel-ámmal végzett munka keretében 1921 decemberében még publikált egy-két cikket a *Proletárban*, majd 1922. január 12-én Bécsből válaszolt Zinovjev, a KI VB elnökének táviratára, melyben Moszkvába hívta. A levélben⁶⁷ elhárította a meghívás elfogadását. Döntését a következőkkel indokolta:

Őt az orosz bolsevikok nevelték forradalmárrá, s a tanultakat a magyar kerek között akarja alkalmazni, „új utakra kell lépnem, és az ún. KMP-vel, ezzel az emigrációs képződménnyel csak távoli összeköttetésben lenni”. Ugyanis „az út, amelyen valamennyi eddigi magyar vezető elvtárs jár, ugyanaz a téves és reménytelen út, amelyen az eddigi ámítás történt.” Ő 1919-ben téves információkat adott az orosz vezetőknek a KMP erejéről és a tanácsköztársaságról. „Akkor nekem csak halvány kétségeim voltak arról, ami mára bizonyossá vált: a KMP

⁶⁴ Nincs rá magyarázat, miért keltezte Moszkva, 1921. november 12. és Moszkva, 1921. november 23. dátumozással a Proletár 1921. november 24-i és december 1-jei számában megjelent cikkeit.

⁶⁵ PIL 878. f. 8/16. ö. e. 105–114.

⁶⁶ A Proletár 1921. december 1-jei számában megjelent cikket Bonyhádi álnéven írt.

⁶⁷ PIL 878. f. 8/16. ö. e. 158–161.

1919-ben csak egy kis csoportocska volt, amely a látszatát akarta kelteni egy nagy mozgalomnak.” Az a megtévesztés, görcsös akarat vonul végig a magyar kommunista vezetők tevékenységén, hogy a magyar párt a közép-európai forradalom első számú kikényszerítője. Csalódásai után nem tud és nem is akar e vezetőkkel együttműködni, mégha olyan vádak érik is, mint a német Paul Levit.

Hangoztatta, hogy az egész frakcióharcban csak személyes féltékenységet, hatalomvágyat talál, „annak a csalásnak különböző folytatásait, amelyek egyszer már a látszat tanácsköztársaságot és a látszat KMP-t eredményezték.” Véleménye szerint „amíg a [KI] VB az egész emigrációs képződményt, a mostani KMP-t nem likvidálja, addig nem lesz KMP.” S hozzáfűzte: „nem remélem, hogy a VB magát erre az útra elszánja.” Ha egyszer egy, a lényegét tekintve megváltozott KMP lesz, akkor kész lesz az együttműködésre – nyilatkozta –, addig harcolni fog az ilyen módszerek ellen, amelyek a csillogó látszateredményeket hajhásszák a valódi megerősítés helyett.

Kétségtelenül elgondolkoztató következtetésekre jutott, de aki elolvasta a kommunista vezérkar tagjai közül, bizonyára elvetette őket. A nem kis bátorságra valló döntés nagy megdöbbenést keltett a kommunista mozgalomban. Sem ekkor, sem később nem volt szokás saját elhatározásból hátat fordítani a mozgalomnak a felső vezetés szintjén. Ha ez mégis megtörtént, kiátkozás lett a következmény. Rudnyánszkyra évtizedeken át a megbélyegző renegát jelzőt akasztották, holott nem lett júdás, nem tagadta meg kommunista hitvallását.

Jóval később Kun Béla, aki nem bocsátotta meg a szembefordulást, azt terjesztette róla, hogy nagy összeget sikkasztott a párt pénzéből. Ez a vád így nehezen állja meg a helyét, mert ha igaz lett volna, 1921 végén, 1922 elején kijátszották volna ellene. A vádat az a „közvetett bizonyíték” támasztotta alá, hogy visszavonulása után Temesvárra ment, ahol álnéven (illegális neve a mozgalomban Lendvai András, Andrej Saljevics) óra- és ékszerüzletet nyitott. Hogy miből tudta feltölteni az üzletet, arra talán Rákosi Mátyás visszaemlékezése adja meg a választ.

Rákosi azt írta, hogy amikor említett bemutatkozó látogatásán előadta Leninnek a párt anyagi kérését, ő megkérdezte, mekkora összegről lenne szó. A válasz: 20 millió rubel. Lenin újabb kérdésére, hogyan akarják a blokád alatt álló Oroszországból kivinni, azt felelte, legjobb lenne gyémántot kapni. Lenin erre egy cédulára írt néhány sort, és átnyújtotta neki, ő odaadta Rudnyánszkynek, aki zsebre vágta.⁶⁸ Varga Jenő úgy tudta, hogy Rudnyánszky részt vett egy moszkvai ékszerbolt rekvirálásán, így szerezte meg a KMP számára a szükséges anyagiakat. Jóllehet nincs rá bizonyíték, elképzelhető, hogy ebből tartalékolt, és a maradékot magával vitte Moszkvából, s megtartotta. Ha így történt, ez tagadhatatlanul sikkasztás volt.

Romániai éveiről semmi biztosat nem lehet tudni. Benedek István Gábor az akkoriban Svájcban élő Forbát József visszaemlékezésére hivatkozva azt írta,

⁶⁸ Rákosi Mátyás: i. m. 2. k. 497.

hogy mint ékszerész „titkos megbízatásokat teljesítve feltűnés nélkül járhatott Svájcba, Hollandiába, Németországba, Franciaországba.”⁶⁹ Ezt a verziót támasztja alá memoárjában⁷⁰ Szerényi Sándor, aki a munkatáborban találkozott vele. Rudnyánszky azt mondta, hogy mivel a bécsi ádáz frakciós pozícióharcban nem akart részt venni, még Moszkvában felajánlotta magas rangú szovjet vezetőknek, hogy hajlandó Szovjet-Oroszország számára bizalmas információkat gyűjteni, ha megbízzák vele, és a KMP céljaira kapott nagyobb pénzösszeget ily módon hasznosítaná. Megállapodtak, így került Romániába és nyitott ékszerüzletet. „Üzleti ügyei” intézésére gyakran utazhatott külföldre. Szerényi hozzátette, hogy Rudnyánszky nem mondta ki nyíltan, de nyilvánvalóan hírszerzéssel foglalkozott. Lehetséges, hogy Rudnyánszky igaz történetet adott elő. Szovjet-Oroszország elszigetelt állapotában a titkosszolgálat más, nem orosz kelet-európai kommunistákat is megbízott ilyen feladatokkal. Például Münnich Ferenc utal visszaemlékezéseiben ilyen feladataira ezekben az években.⁷¹

Külön rejtély, miért ment vissza a Szovjetunióba 1926 nyarán. Szerényi Sándornak azt mondta, hogy eljutottak hozzá a pénz elsikkasztásáról szóló híresztelések, és ezek tisztázása volt a célja. Tiszta volt a lelkiismerete, ártatlannak tartotta magát. Münnich szerint „azt hitte, hogy minden megvan bocsátva”.⁷² Mindenesetre nagy naivitás, az ottani barátaiba és a titkosszolgálatba vetett bizalom kellett hozzá, hogy az útra vállalkozzon azok után, hogy szakított a KMP-vel és a Kominternnel. Az sem zárható ki, hogy egyszerűen visszarendelték, törbe csalták. Szerényinek azt mesélte, hogy felvette a kapcsolatot régi barátjával, a berlini szovjet követtel, ő segítette abban, hogy Németországból hajón a Szovjetunióba utazzon. A szovjet kikötőnél a hajóra szállt OGPU-tisztek letartóztatták, a moszkvai Ljubjankára vitték. Régi orosz ismerőseivel nem tudta felvenni a kapcsolatot.

Egy hivatalos orosz irat szerint⁷³ 1926. június 30-án tartóztatták le. Szovjetellenes agitációval vádolták. A koholt vád alapján 1928. március 24-én 10 évre ítélte el az OGPU kollégiuma. Büntetését a Fehér-tengerben fekvő Szolovka sziget munkatáborában töltötte le. A zord éghajlatú szigetről – az év jelentős részében a tenger felszíne befagyott – lehetetlen lett volna megszökni. Amikor 1934-ben a később odakerült Szerényi találkozott vele, a sziget világítótornyának őre volt. Két őrhelyen állt tehát: útja a szerpuhovi vasútállomás csomagmegőrzőjétől a szolovkai világítótornyig vezetett... És ez már kivételezett

⁶⁹ Benedek István Gábor: i. m.

⁷⁰ Szerényi Sándor: Tizennégy év a GULÁG-on. Kossuth Könyvkiadó, 2004. 53–57.

⁷¹ PIL 867. f. 2/m-24.

⁷² Uo.

⁷³ Petrák Katalin 2005. június 28-i levelére Oroszország Magyarországi Nagykövetségének 2006. február 8-án kelt válasza, amely többek között Rudnyánszky bebörtönzéséről adott felvilágosítást.

poszt volt a mostoha körülmények között. Remete életet élt, de legalább nem piszkálta az őrség, ritkán ment a táborba élelemért, maga főzte a kosztját.⁷⁴

Amint végre letelt a tíz nehéz esztendő, nem értek véget szenvedései, nem engedték szabadon. A büntetőtörvénykönyv 58. cikkelye alapján, tehát ismét szovjetellenes agitáció címén újabb három évre ítélte az NKVD Különleges Bizottsága. 1939-ben szabadult, de csak a kijelölt helyen lakhatott, gyakorlatilag száműzetésben, a szibériai Krasznodari terület Kellerovszki körzetében. Elhagyatottan, 1943. április 3-án hunyt el.

Rudnyánszky Endre fordultatos életét követően utóélete sem volt szokványos. Sokáig rávetült Kun minősítése: renegát. Emiatt a visszaemlékezések vagy agyonhallgatták, vagy egyoldalúan a kedvezőtlen vonásokat, mozzanatokot emelték ki. Az 1950-es években a történeti feldolgozások is ezen a nyomvonalon haladtak.

Az 1960-as években figyelhető meg elmozdulás: már említették tisztségeit, a végén azonban következett a „de”... Elismerő jelzők az évtized második felében bukkantak fel. Ez összefüggött a történeti kutatások előrehaladásával, és azzal, hogy a szovjet bíróságok 1966. szeptember 24-én koholtnak minősítették az ellene emelt vádat, és rehabilitálták. A magyar internacionalistákról szóló kétkötetes forráskiadványban (1967–1968) tisztességes szócikk jelent meg róla. Egyértelműen méltató ennél hosszabb írás csak 1987-ben látott napvilágot a *Népszabadság*ban.

A fentiekben remélhetőleg sikerült közelebb kerülni Rudnyánszky Endre életrajzának időtálló megírásához. Csak az oroszországi levéltárakban elfekvő poros iratok révén lehet majd egyszer eltüntetni a kérdőjelek többségét, amelyek életútját szegélyezik.

⁷⁴ Szerényi Sándor: i. m. 54–55.